

Ons belangrijkste buurland

Ger Verrips bespreekt:

Frits Boterman & Willem Melching:

De Duitse Phoenix. De geschiedenis van

Duitsland in de twintigste eeuw.

Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker,

1996.

Duitsland herrijst bij herhaling als dominerende mogendheid op het Europese continent. De inleiding van Boterman en Melching suggereert, evenals de Phoenix in de titel van dit boek, dat hun aandacht vooral zou uitgaan naar de

factoren die dit mogelijk maakten en naar de vraag 'hoe deze gebeurtenissen in Duitsland werden gezien en ervaren'. Dit is echter niet het geval maar daar staat tegenover dat aan de minstens zo dringende behoefte om de beschikking te krijgen over 'een handzaam overzicht van de meest opmerkelijke gebeurtenissen in Duitsland in deze eeuw' op uitstekende wijze tegemoet is gekomen.

Het onderwerp is volop actueel. In de korte tijd na het voltooien van dit boek vonden brede en felle discussies over het Duitse verleden plaats naar aanleiding

van het onderzoek van de Amerikaanse politicoloog Goldhagen over de verantwoordelijkheid van de rassenvervolgung en kwamen, nog recenter, schokkende onthullingen over de Zwitserse steun aan Hitler-Duitsland – het aandeel van de Zwitserse industrie in de wapenvoorziening van het oorlogvoerende Duitsland en het aandeel van de Zwitserse banken in de kredietverlening aan de economie van het Derde Rijk, de beroving van de Europese joden en de financiering van het na-oorlogse Wirtschaftswunder in de Bondsrepubliek. Maar omdat Boterman en Melching zich aan

B O E K E N

de hoofdlijnen in de Duitse historie hebben gehouden zal dit waarschijnlijk nog enige tijd weinig af kunnen doen aan de actualiteit van het boek.

Slechts enkele kritische opmerkingen lijken me gerechtvaardigd. Hoewel de auteurs zowel van de zware geboorteweëën als van de hevige stervensnood van de republiek van Weimar (1919-1933) — amper veertien jaar tussen het keizerrijk en nazirijk — een scherp en levendig beeld geven lijkt mij hun kritiek op de voornaamste stichter en de eerste president, de sociaaldemocraat Friedrich Ebert al te stellig geformuleerd. Deze is mogelijk wat te gemakkelijk overgenomen van de Duitse historici en retorici die tijdens het academische nakaarten tot dusver het antwoord schuldig bleven op vragen naar concrete alternatieven voor de politieke en militaire gezagsdragers die daadwerkelijke bestuurlijke verantwoordelijkheid droegen en zich niet konden verbergen achter sluiers van algemeenheden. Maar de voornaamste factor in de de lotgevallen van deze republiek — de eerste Westerse democratische staatsvorm die Duitsland kende — wordt duidelijk en terecht, zonder dubbelzinnige uitleggingen en reserves, aangewezen: de conservatieve politieke elite, 'die nooit gewend was in democratische zin problemen op te lossen en compromissen te sluiten'. Deze oude kaste van staatsambtenaren en Pruisische grootgrondbezitters die met de grote bankiers en industriële bewindvoerders 'dacht met de populistische nazi-beweging haar positie veilig

te stellen. Het waren vooral deze conservatieve tegenstanders van Weimar die uit domheid, onderschatting van het nazisme, misplaatste eigenwaan, zelfoverschatting, angst en eigenbelang de democratie hadden ondermijnd.'

Er is in de schets van de ondergang van Weimar dunkt me wel erg weinig aandacht besteed aan de sociale en de politieke uitwerking van de economische crisis op de grote massa van de Duitse arbeidersklasse en op de midden-groepen vergeleken met de belangstelling voor de opstelling van intellectuelen die voor de loop der gebeurtenissen van marginale betekenis zijn geweest.

Maar op de slotconclusie van Boterman en Melching bij dit belangrijke hoofdstuk in de Duitse historie is nauwelijks iets af te dingen: 'De Weimar-republiek ging ten slotte te gronde aan een overbelasting op allerlei gebied die de natie hopeloos verdeelde: economische crisis, een slecht functionerend politiek systeem dat legitimiteit miste, de last van een verloren oorlog en van 'Versailles', maar vooral aan de onderschatting van Hitler, die wijselijk zijn belangrijkste plannen nog achter had gehouden.'

Het Derde Rijk

Dat heel het Duitse bedrijfsleven, de openbare ordediensten en de strijdkrachten tot zeer kort voor het einde van de oorlog nog goed bleven functioneren was vooral te danken aan de kwaliteit en de inzet van de traditionele Duitse staatsbureaucratie en een zeer groot deel van de maatschappelijke elite alsmede van de algemene

meegaandheid van de bevolking in een racistische politiestaat als het Derde Rijk.

Ook met betrekking tot het Derde Rijk dat de nationaalsocialisten stichtten na de ondergang van de republiek van Weimar en de catastrofe van de Tweede Wereldoorlog geven Boterman en Melching een bondig, overtuigend beeld. Naar mijn inzicht wordt Adolf Hitler door hen echter te veel gezien als een 'man die wist wat hij wilde' en slechts 'op de mogelijkheid van de uitvoering van zijn plannen wachtte' (p 113) en te weinig als de door volstrekt irrationele obsessies gedreven agitator en terrorist, die in de ruimte die hem toentertijd werd gelaten, eerst op het politieke toneel in Duitsland en vervolgens in het vooroorlogse Europa, vóór alles een roekeloos opportunist en improvisator bleek te zijn.

Bij de poging het rabiate antisemitisme van Hitler persoonlijk te verklaren blijft diens provinciale Oostenrijkse achtergrond buiten beeld, waardoor de nadruk dunkt mij al te eenzijdig valt op de revanchistische politieke agitatie tegen zogeheten 'joods-bolsjewistische' complotten die verantwoordelijk werden gesteld voor de Duitse capitulatie in 1918, welke na de Eerste Wereldoorlog niet alleen door zijn kop spookte. Ik miste op de literatuurlijst van Botermans en Melching de op dit punt verhelderende studie van Eugene Davidson: *The Making of Adolf Hitler* (1977).

De opbouw van de inmiddels veertig jaar oude Bondsrepubliek wordt eveneens overzichtelijk

B O E K E N

in beeld gebracht, al hebben geschiedschrijvers hier weinig resultaten beschikbaar van historisch onderzoek naar enkele belangrijke maar nog altijd enigszins in het schemerduister gebleven momenten – bijvoorbeeld met betrekking tot het beleid van de verschillende bezettings-autoriteiten vanaf 1945, de ontbrekende denazificatie van het justitieapparaat, het snelle herstel van de grote banken en industriële ondernemingen en de opbouw van de democratische partijen.

Een enkele keer wordt het betoog ontsierd door slordige formuleringen. Zo wordt in de slotalinea gezegd: 'Behalve twee wereldoorlogen is op Duitse bodem ook nog eens tweemaal een dictatuur ontstaan: het nationaal-socialisme en het neotalisme van de DDR.' In werkelijkheid ontstond, zoals in voorgaande hoofdstukken werd aangegeven, alleen de Tweede Wereldoorlog 'op Duitse bodem' en kan alleen van het nationaal-socialisme worden gezegd dat het op Duitse bodem is 'ontstaan' – de DDR werd er ingericht door de Sovjet-Unie.

De zowel in de binnenlandse als in de buitenlandse politiek bij-

zonder ingewikkelde periode, waarin Helmut Schmidt als kanselier moest opereren is helder en kernachtig weergegeven. Al wordt het door de auteurs niet met zo veel woorden gezegd, het zal de lezer niet ontgaan, dat zich in die tijd een interessant historisch keerpunt aftekende: onder leiding van een sociaal-democraat bleef Duitsland een trouw en onwrikbaar partner in het NAVO-bondgenootschap. Tegelijkertijd nam de regering Schmidt het voortouw bij de zeer kritische opstelling van West-Europa tegenover de politiek van de Verenigde Staten. Dit was een vervolg op de Ostpolitiek die de eerste sociaal-democratische kanselier, Willy Brandt, had ingezet. Deze periode is totnu toe de enige succesvolle in heel het bestaan van de SPD geweest; voor het eerst bleek de sociaal-democratie opgewassen tegen de grote problemen waarvoor zij in de buitenlandse politiek van Duitsland werd gesteld.

Gezien de beoogde opzet van het boek, is het begrijpelijk dat er geen aandacht werd gewijd aan de historische, culturele en politieke verscheidenheid van diverse deelstaten van de federale

Bondsrepubliek. Gezien de betekenis die de auteurs hechten aan goed begrip van de plaats van Duitsland in Europa blijft het jammer dat er ook geen ruimte kon worden gevonden voor de bijzondere betrekkingen tussen Duitsland en de landen en streken die tot het Duitse taalgebied behoren of anderszins tot de invloedssfeer van Duitsland in Europa kunnen worden gerekend.

Men leze mijn opmerkingen echter meer als aanvullend bedoelde kanttekeningen dan als zwaarwegende kritiek. In *De Duitse Phoenix* bieden Boterman en Melching in kort bestek een voortreffelijke, vlot leesbare samenvatting van één van de allerbelangrijkste en meest complexe hoofdstukken in de geschiedenis van Europa in de twintigste eeuw. Het is een evenwichtig verhaal geworden dat nergens nodeloos gecompliceerd wordt gemaakt maar ook nergens in oppervlakkigheid vervalt. Het verdient, hopelijk vooral ook via het onderwijs, een groot lezerspubliek.

GER VERRIPS

Schrijver en redacteur S & D

